

İĞDIR ÇEVRESİNDE BİR GRUP EL MOTİFLİ MEZAR TAŞI

Muhammet ARSLAN*

Özet

Türk topluluklarının hemen hepsinde gördüğümüz tarihi mezar taşları, biçimsel özelliklerinin yanı sıra üzerinde taşıdıkları bezeme unsurlarıyla dikkat çekerler.

İğdir'in 15 km. kuzeydoğusunda yer alan Karakoyunlu İlçesindeki tarihi mezar taşları da, özellikle üzerlerindeki el motifleri ile Anadolu'da çok fazla görülmeyen bir grubun örneklerini oluşturmaktadır.

Hz. Muhammed ve onun Ehl-i Beytine olan sevgisinin bir ifadesi, Hz. Hüseyin'in taşıdığı İslam sancağının yere düşmediği ve mezarda yatan kişinin maharetli oluşu gibi sembolik ifadelerle açıklanabilen el motifleri, Karakoyunlu ilçesindeki üç ayrı mezarlık alanında baş şahidelere işlenmiştir.

Anahtar Sözcükler : İğdir, Karakoyunlu, Sanat tarihi, Mezar taşı, El motifi.

GRAVE STONES A GROUP WITH HAND MOTIFS IN İĞDIR AROUND

Abstract

Historical grave stones, we have seen at almost every Turk groups, attract attention with their formal aspects besides their ornaments.

Grave stones, which have been placed in Karakoyunlu District, 15 km. north-east of İğdir, especially with their hand motives, have composed examples of a group has not seen in Anatolia, widespreadly.

Hand Motives, which can be explained with the Prophet Mohammed, his love to Ehl-i Beyt, skills of dead person and struggle of Hz. Hüseyin were embroidered on three different main stones in Karakoyunlu District.

Keywords : İğdir, Karakoyunlu, History of Art Grave Stone, Hand Motif.

Sanat Tarihi bilimi içerisinde yer alan mezar taşları, mimari yapılarının yanı sıra özellikle de üzerlerinde taşıdıkları, ölümden öncesi hayata dair ipuçları ve ölümden sonraki hayata ait dileklerin yer aldığı sembolik bezemeleri ve yazıtları ile Anadolu Kültür tarihine ışık tutan önemli varlıklardır.

* Arş. Gör., Adıyaman Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü – marслан@adiyaman.edu.tr. Çalışmalarım esnasında değerli birikimlerini esirgemeyen saygıdeğer hocalarım **Yrd. Doç. Dr. Recep ÖZMAN** ve **Yrd. Doç. Dr. Fuat ŞANCI**'ya teşekkürlerimi sunarım.

Türk topluluklarında, tarihlerinin başlangıcından beri var olan ve günümüze kadar dönem ve bölge özelliklerinin etkisiyle farklılıklar göstererek gelebilen tarihi mezar taşları, Anadolu'nun hemen her yerinde karşımıza çıkmaktadır¹.

Doğu Anadolu Bölgesi'nin uç noktasında, Iğdır'ın 15 km. kuzeydoğusundaki Karakoyunlu İlçesi'nde yer alan mezarlıklarda da, koç-koyun heykeli formlu mezar taşlarının yanı sıra, üzerinde el motiflerinin yer aldığı mezar taşları da yer almaktadır (Foto : 1-2).

İki yıl öncesine kadar adeta bir mezbelelik durumunda olan Karakoyunlu tarihi mezarlık alanında, Karakoyunlu Belediye Başkanı Sayın Ziyat Ali DELİKTAŞ'ın büyük özverileri neticesinde, ikisi Açık Hava Müzesi, biri de Belediye Mezarlığı olmak üzere, toplam üç mezarlık oluşturulmuştur.

Konumuz olan ve Anadolu da pek rastlanılmayan tarihi mezar taşlarındaki el motifleri, tarih öncesi çağlardan itibaren hem sembolik hem de dinsel anlamlarıyla karşımıza çıkmaktadırlar. Geniş anlamda güç, kuvvet ve fayda manalarını taşıyan el motifi, Prehistorik dönemde Orta Avrupa'da çeşitli mağara resimlerinde görülmektedir². Doğu Anadolu Bölgesi'nde Trişin Yaylası Kahnı-Melikan mevkiindeki üst Paleolitik çağdan kalma kaya resimlerinde bir hayvan figürü üzerindeki sembolik dört parmaklı el motifi de, Anadolu'daki ilginç bir örneği oluşturmaktadır³. Neolitik çağa ait el motifleri de, Çatalhöyük'te oda ve tapınakların duvar resimleri olarak görülür⁴. El motifi geleneği Çatalhöyük'ten sonra Hacılar'da bulunmuş olan çeşitli şekil ve büyüklükteki keramik kaplar ile⁵, Kara Höyük kazılarında ortaya çıkan stilize buluntular olarak devam eder. El'in Hitit, Sümer ve Babil mühürlerinde tamamen mistik bir anlamda kullanıldığı kaynaklarda ifade edilmektedir. Yine Adıyaman'da M.Ö. 69 M.S. 72 yılları arasında hüküm sürmüş olan Kommagene Krallığı'na ait Perre Antik Kenti Nekropolü'nde de kaya mezarının duvarına işlenmiş el motifi dikkat çekicidir. Bunların nazara karşı sihirli bir kuvvet olduğu düşünülebilir⁶.

İslam inancında ise, Hz Muhammed bir gün kızını ziyarete gittiğinde, kızı Fatma ile damadı Ali ve torunları Hasan ve Hüseyin'i mutlu bir şekilde bulmuş ve sevinerek sırtındaki hırkayı çıkararak, hepsini birden sarmıştır. Böylece aynı hırka altında beş kişi toplanmıştır. Tasavvufta buna, abâ altına giren beş kişi anlamına gelen "Al-i Abâ, Pence Ten-i Al-i Abâ veya Pençe-i Al-i Abâ" denmektedir⁷. Beşli anlamını veren "Pençe" aynı zamanda el ve avuç anlamına da geldiğinden, bileğe kadar parmaklar açık ve avuç içini ifade etmektedir. El resmi ise, "Hz. Muhammed, Ali, Fatma, Hasan

¹ Türk topluluklarında mezar taşları; Orta Asya'dan Çin'e, Hindistan'a, Hazar Denizi'nin kuzeyinde Macaristan'a, Afganistan, İran, Irak, Suriye, Mısır ve tüm Anadolu'ya kadar Türk sanatının yaygın olduğu çevrelerde, kısaca Türk'ün var olduğu her yerdeki Türk mezar taşlarında karşımıza çıkar. Bkz. Abdülhaluk ÇAY, **Anadolu'da Türk Damgası**, Ankara, 1983, s. 34.; Faruk SÜMER, **Oğuzlar**, Ankara 1972, s. 206-207.; Nejat DİYARBEKİRLİ, **Hun Sanatı**, İstanbul 1972, s. 92.

² Hans Georg BANDI, **Die Steinzeit**, Kürstder Welt 1960, s.47-50.

³ Muvaffak UYANIK, **Petroglyphs of South-Eastern Anatolia**, Graz 1974, s.36.

⁴ James MELLAART, "Excavations at Çatal Höyük, 1962, Second Preliminary Report", **Anatolian Studies**, C.XII, 1963, s.43-103.; Ayrıca Bkz. James MELLAART, "Çatal Höyük A Neolithic Town in Anatolia", **Thames and Hudson**, London 1967.

⁵ Bkz. James MELLAART, **Excavations at Hacilar**, Edinburg 1970, s.33.

⁶ Macide GÖNÜL, "Türk Halılarında Sembolik Şekiller", **Türk Folklor Araştırmaları**, S. 186, İstanbul 1965, s.3632.

⁷ Ayşen ALDOĞAN, "Anadolu Kültüründe-Sanatlarında Sembolik El Motifi", **II. Battal Gazi ve Malatya Halk Kültürü Sempozyumu (19-21 Ekim 1987)**, Malatya 1988, s. 26..

ve Hüseyin”den oluşan bu beş ismi hatırlattığı gibi, baş parmak Hz Muhammed, şahadet parmağı Ali, ortanca parmak Fatma, diğer iki parmak ise Hasan ve Hüseyin’i sembolize etmektedir⁸. Bu nedenle beş sayısı İslamiyet’te kutsal kabul edilmektedir. Hatta İslam hekimleri önemli eserlerini bu nedenle beş cilt veya hamse şeklinde yazmışlardır. Asırlarca İslam dünyasında da ilaç tabletlerinin üzeri ayetler, hadisler ve el motifleri ile basılmıştır⁹. İran’da “İmamiye” mezhebinde olanların namaz kılarken secde edilen yere koydukları secdegâh taşı denilen Kerbelâ toprağından (pişmiş toprak) yapılmış ve üzerindeki el şekli ile Ali isminin yer adlığı örnek de ilginç bir uygulamayı göstermektedir. El şekli aynı zamanda Müslüman kadınların en kutsalı olan Fatma Ana’nın elini de sembolize etmektedir¹⁰.

Yukarıda detaylı bir şekilde sembolik ve dinsel yönleriyle açıklamaya çalıştığımız el motifinin; mezar taşlarındaki anlamı ile mezarda yatan şahsı temsil etmek amacı ile yapılmış olduğu tahmin edilmekle beraber, yöresel veya dini içerikli bir karakter taşıdıkları da düşünülebilir. El motifi, Hazreti Muhammed’e ve onun ehli beytine olan sevgisinin bir ifadesi olarak mezar taşlarına işlenmiştir. Mezar taşlarında görülen el motifi aynı zamanda Hz. Hüseyin’in taşıdığı İslam sancağının yere düşmediğini ve kıyamete kadar bu sancağın ellerde taşınacağını da sembolize eder¹¹.

Başka bir araştırmaya göre de yöredeki el motifleri, Alevilik inancı ile kutsal beşliyi simgelemektedir¹².

İğdir – Karakoyunlu ilçesinde halk arasında yaygın bir şekilde ifade edilen bilgiye göre de el motifi; mezarda yatan kişinin **maharetli olduğunu, elinden her işin geldiğini, işinde usta olduğunu** gösteren sembolik anlamlara sahiptir¹³.

Karakoyunlu Açık Hava Müzesi ve Belediye Mezarlığı’nda bulunan ve önem arz eden el motifli mezar taşlarından birkaçını inceleyecek olursak;

1- Hicri 1298 (M. 1881) tarihli olan mezar taşı, baş ve ayak ucu şahideli olarak ele alınmış olup, baş ucu şahidesinin ön yüzünde kitabe¹⁴ (Foto : 3), arka yüzünde de el motifi yer almaktadır.

El motifi, baş ucu şahidesinin arka yüzüne sol elin avuç içi yerleştirilmek suretiyle işlenmiş ve bilekten sonrası resmedilmemiştir. El izi, oyma tekniğinde ele alınmıştır (Foto : 4).

⁸ Ayşen ALDOĞAN, Anadolu Kültüründe-Sanatlarında Sembolik El Motifi, s. 27.; Abdülbâki GÖLPINARLI, **Tasavvufun Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözler**, İstanbul 1977, s.46.

⁹ N. Bedi ŞEHİSUVAROĞLU, **Eczacılık Tarihi Dersleri**, İstanbul 1970, s.103.

¹⁰ Hikmet TANYU, “Fatma Anamız (Fadime Anamız) ve El İle İlgili İnançlar Üzerine Kısa Bir Araştırma”, **II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri**, C. IV, Ankara 1982, s.55.

¹¹ Timur SİLİ, “Taşların Dili”, **Bilgi**, S. II, Ankara 1996, s. 220-227.; Aslı SAĞIROĞLU ARSLAN, **Kayseri Zamantı Irmağı Çevresindeki Bezemeli Mezar Taşları**, Kayseri 2005, s. 407.; Aslı SAĞIROĞLU ARSLAN, **Develi İlçesindeki Bezemeli Mezar Taşları**, Kayseri-Develi 2007, s. 441.

¹² Ayşen ALDOĞAN, Anadolu Kültüründe-Sanatlarında Sembolik El Motifi, s. 28.

¹³ Karakoyunlu ilçesi tarihi mezarlık alanında Latin harfli kitabeye sahip el motifli mezar taşı örneklerinden biri 1967 tarihini vermektedir. Günümüze yakın olan bu tarihte ele alınan bu mezar taşında da aynı sembolik anlamlarla el motifinin işlendiği, yine ilçenin ileri gelenleri tarafından ifade edilmiştir.

¹⁴ Kitabelerin okunmasında yardımlarını gördüğüm **Doç. Dr. Süleyman ÇALDAK** ve **Arş. Gör. Abdulmuttalip İPEK**’e teşekkür ederim.

Kitabe

1298

۱۲۹۸

Haza Merkad

هزا مرقد

Merhum Ali Muhammed

مرحوم علی محمد

Veled-i Ali¹³

ولد علی

- 2- Hicri 1315 (M. 1897) tarihli olan mezar taşı, baş ve ayak ucu şahideli olup; baş ucu şahidesinin ön yüzünde kitabe, arka yüzünde de el motifi yer almaktadır.

El motifi, baş ucu şahidesinin arka yüzüne işlenmiş ve kol hizasından itibaren resmedilmiştir.

El izi, derin oyma tekniğinde ele alınmış ve bilek hizası da belirtilmiştir (Çizim : 1, Foto : 5).

Ayrıca, üçgen formlu şahidenin sağ kenarına da Hicri 1315 (M. 1897) tarihi düşülmüştür.

Kitabe

1315

۱۳۱۵

Haza Merhum

هزا مرحوم

İzzet

عزت

.....

.....

- 3- Hicri 1323 (M. 1905) tarihli olan mezar taşı, baş ve ayak ucu şahideli olup; baş ucu şahidesinin ön yüzünde kitabe (Foto : 6), arka yüzünde ise el motifi yer almaktadır.

El motifi, baş ucu şahidesinin arka yüzüne sağ elin dış tarafı yerleştirilmek suretiyle işlenmiş; kol kısmı da hemen hemen bütünüyle ve büklüm şeklinde resmedilmiştir. El izi, derin oyma tekniğinde ele alınmıştır (Foto : 7).

Kitabe

1323

۱۳۲۳

Merkad Merhum

مرقد مرحوم

Hüseyin

حسین

.....

.....

4- Hicri 1329 (M. 1911) tarihli olan mezar taşı, baş ve ayak ucu şahideli olup; baş ucu şahidesinin ön yüzünde kitabe (Foto : 8), arka yüzünde de el motifi yer almaktadır.

El motifi, dikdörtgen bir panonun içerisinde sol elin avuç içi yerleştirilmek suretiyle, oyma tekniğinde işlenmiştir (Çizim : 2, Foto : 9). El izinin hemen üstünde, yine bir çerçeve içerisinde on dişli bir tarak motifi yer almaktadır (Foto : 9).

Kabartma tekniğinde taşa işlenen tarak motifi, kadın mezarlarında karşımıza çıkan bezemesel ve sembolik uygulamalardan biridir.

Mezar taşları üzerinde görülen tarak bezemesi, ölen kişilerin dokumacı olduğunu düşündürmektedir¹⁵. Ancak Harun GÜNGÖR'ün eserinde ifade ettiği tarak motifi ise, halı dokumacılığında kullanılan kirkit motifi olmalıdır¹⁶. Çünkü kirkit malzemesinde tutacak yerinin olması gerekmektedir. Bizim örneğimizde ise taşa işlenen bu nesnenin herhangi bir yerinde tutacak yeri bulunmamaktadır.

Yine çeşitli araştırmacılara göre tarak motifi, kadınların saç taramak için kullandığı nesnelere biri olarak mezar taşlarına işlenmiştir. Dişiliğin simgesi olan tarak, ölen kişinin çok uzun ve güzel saçlı bir bayan olduğunu belirtmektedir¹⁷.

Ancak Iğdır – Karakoyunlu'da yer alan bu mezar taşındaki tarak motifi, mezar taşının kitabesinden de anlaşılacağı üzere “Hüseyin” adlı er kişinin mezar taşına aittir. Bu uygulamanın erkek mezar taşında yer alması, ölen kişinin mesleğinin berberlik olduğunu düşündürmektedir.

Kitabe

1329	۱۳۲۹
Haza Merkad	هزا مرقد
Merhum Ali	مرحوم علی
.....	.....

5- Hicri 1333 (M. 1915) tarihli olan mezar taşı, baş ve ayak ucu şahideli olup; baş ucu şahidesinin ön yüzünde kitabe, arka yüzünde ise el motifi yer almaktadır.

El motifi, sol elin avuç içi yerleştirilmek suretiyle işlenmiş ve oyma tekniğinde ele alınmıştır (Çizim : 3, Foto : 10).

¹⁵ Hamza GÜNDOĞDU, “Üzümlü İlçesi ve Çevresindeki Tarihi ve Kültürel Kalıntılar”, **Erzincan-Üzümlü /Cimin**, Erzincan 2004, s.111-132.; Ertuğrul DANIK, **Koç ve At Şeklinde Tunceli Mezar** Taşları, Ankara 1990.; Haldun ÖZKAN, “Erzincan ve Çevresinde Orta Asya Türk Geleneğini Sürdüren Bezemeli Mezar Taşları”, **A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S. XV, Erzurum 2000, s.37-47.; Haldun ÖZKAN, “Erzincan-Çayırılı ve Çevresinde Heykel Biçimli Mezar Taşlarından Birkaç Örnek”, **VI. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazı Sonuçları ve Sanat Tarihi Sempozyumu Bildiriler**, (Editörler : M. DENKTAŞ, Y. ÖZBEK, A. Sağiroğlu ARSLAN), Kayseri 2002, s.610-619.; A. Murat AKTEMUR – Muhammet ARSLAN, “Ağrı ve Iğdır Çevrelerindeki Koç-Koyun Heykeli Formlu Mezar Taşları”, **II. Uluslararası Ağrı Dağı ve Nuh'un Gemisi Sempozyumu (08-10 Ekim 2008)**, Doğubeyazıt 2008.

¹⁶ Harun GÜNGÖR, “Kayseri ve Çevresinde Bazı Mezar Taşları”, **Türk Dünyası Tarih Dergisi**, Ankara 1996, s. 32.

¹⁷ Timur SİLİ, **Taşların Dili**, s. 220-227.; Aslı SAĞIROĞLU ARSLAN, **Kayseri Zamantı Irmağı Çevresindeki Bezemeli Mezar Taşları**, s. 420.

Kitabe

1333	۱۳۳۳
Haza Merhum	هزا مرحوم
Mağfur	مغفور
Mustafa İbn	مغفور
Allahverdi	اللهوردی

- 6- Hicri 1337 (M. 1918) tarihli olan mezar taşı, baş ve ayak ucu şahideli olup; baş ucu şahidesinin ön yüzünde bir niş içerisinde kitabe (Foto : 11), arka yüzünde de el motifi yer almaktadır.

El motifi, sol elin avuç içi yerleştirilmek suretiyle işlenmiş ve alçak kabartma tekniğinde ele alınmıştır (Foto : 12). Elin parmakları diğer örneklere göre daha kısa tutulmuş olmakla birlikte kol hizasından itibaren resmedilmiş ve bilek hizası da belirtilmiştir.

Kitabe

1337	۱۳۳۷
Haza	هزا
Merkad	مرقا
..... bin	بن .....
Münir	منیر

- 7- Hicri 1337 (M. 1918) tarihli olan mezar taşı, baş ve ayak ucu şahideli olup; baş ucu şahidesinin ön yüzünde dikdörtgen form içerisinde kitabe, arka yüzünde de el motifi yer almaktadır.

Kitabeden kadın mezarı olduğu anlaşılan mezar taşındaki el motifi, sağ elin avuç içi yerleştirilmek suretiyle işlenmiş ve kabartma tekniğinde ele alınmıştır. El, kol hizasından itibaren işlenmiş ve hemen sol kenarında da Arapça harfler ile ne yazıldığı okunamayan bir ifade yer almaktadır (Çizim : 4, Foto : 13).

Kitabe

Güzelhan

كوزلحان

Bint-i Murad

بنت مراد

1337

۱۳۳۷

Allah Muhammed

الله محمد

Ali

على

- 8- Hicri 1359 (M. 1940) tarihli olan mezar taşı, baş ve ayak ucu şahideli olup; baş ucu şahidesinin ön yüzünde kitabe (Foto : 14), arka yüzünde de el motifi yer almaktadır.

Kitabeden kadın mezarı olduğu anlaşılan mezar taşındaki el motifi, sağ elin avuç içi yerleştirilmek suretiyle işlenmiş ve yüksek kabartma tekniğinde ele alınmıştır. El, bilek hizasından itibaren işlenmiştir (Foto : 15).

Kitabe

1359

۱۳۵۹

Haza Merkad

هزا مرقد

Merhum

مرحوم

Nergiz Bint-i

نرگد بنت

.....

.....

- 9- Latin harfleri ile 1967 tarihli olan mezar taşı, baş ve ayak ucu şahideli olup; baş ucu şahidesinin ön yüzünde Latin alfabesi ile yazılmış kitabe (Foto : 16), arka yüzünde de el motifi yer almaktadır.

El motifi, sağ elin avuç içi yerleştirilmek suretiyle işlenmiş ve alçak kabartma tekniğinde ele alınmıştır. El, bilek hizasından itibaren işlenmiştir (Foto : 17).

Kitabe

19.6.67

Ali Ekber

Oğlu

Memed Ali

Keskin

R. F (Ruhuna Fatiha)

Taşın yüzeyine kalıp şeklinde çıkartılan el motifleri, Anadolu'da örneğine az rastlanan uygulamalar olarak karşımıza çıkmaktadır. İncelediğimiz örnek dışında çok sayıda aynı uygulamayı gördüğümüz (Foto : 18-19) Iğdır – Karakoyunlu'daki bu el motiflerine benzer bir uygulamayı, Kayseri Zamantı Irmağı çevresindeki Tomarza ilçesine bağlı Büyük Söveğen Köyü mezarlığında¹⁸ (XIX.yy. sonu, XX.yy. başı) (Çizim : 5, Foto : 20) ve Kayseri'nin Develi ilçesindeki Yukarı Develi Ağalar mezarlığında¹⁹ da (Çizim : 6, Foto : 21) görebiliriz. Ancak buradaki el motifinin, el'den ziyade kirkit motifi olması kuvvetle muhtemeldir. Anadolu dışında ise Yugoslavya'da el motifli bir adet mezar taşına rastlanılmış olması, bu geleneğin Anadolu sınırları dışında da sürdürüldüğünü göstermektedir²⁰.

Bunların dışında İstanbul Karacaahmet Mezarlığı 10. Adada 1793 tarihli bir mezar taşının kitabesi altında da parmakları açık olarak işlenmiş el motifi yer almaktadır²¹. Yine aynı mezarlıkta, İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından yol açmak amacıyla tahrip edilmiş 1767 tarihli bir diğer mezar taşında da benzer el motifi görülmektedir. Bu iki mezar taşının da, kitabelerinden yeniçerilere ait olduğu anlaşılmıştır²².

Mezar taşlarındaki el motiflerinin ilginç örneklerine Azerbaycan'da da rastlanmaktadır. Azerbaycan'da Şia mezhebinde el'e "Yadullah" yani Allah eli denilir. Bilek Allah'ı, baş parmak Hz. Muhammed'i, işaret parmağı Hz. Ali'yi, diğerleri Fatma, Hasan ve Hüseyin'i sembolize eder²³.

El motifi, mezar steli ve lahitlerde de görülmektedir. Eskişehir'de bulunmuş Herodianos'a ait M.S. III. yüzyıla tarihlendirilen kapı şeklindeki mezar steli, Misya bölgesinde bulunmuş M.S. II veya III. yüzyıla tarihlendirilen Aurelios Alexandros'un mezar steli ve 1224 tarihli Akşehir Ferruh Şah Mescidi'nin batı cephesinde devşirme malzeme olarak yer alan stel²⁴ gibi örneklerde kullanılan el motifleri de kötü ruhlardan korunmayı simgeler. El motiflerinin yer aldığı steller genellikle Frigya ve Misya bölgesi için gelenekseldir denilebilir²⁵.

Yukarıdaki örneklerle kısaca tanıtmaya çalışılan Iğdır – Karakoyunlu'daki el motifli mezar taşları, ilk cümlelerde de ifade edildiği gibi, Türk kültür hayatında, adeta konuşarak bizleri ölüm öncesi hayat hakkında bilgilendiren önemli ve korunması gereken varlıklarımızdır. Mezarda yatan şahsı temsil etmek amacı ile yapılmış oldukları tahmin edilmekle beraber, yöresel veya dini içerikli bir karakter taşıdıkları da çeşitli araştırmacılar tarafından düşünülen bu el motifleri²⁶, Hz Muhammed'e ve onun ehli beytine olan sevgisinin bir ifadesi olarak da karşımıza çıkmaktadır. El motifi aynı zamanda Hz. Hüseyin'in taşıdığı İslam sancağının yere düşmediğini ve kıyamete kadar bu sancağın

¹⁸ Aslı SAĞIROĞLU ARSLAN, **Kayseri Zamantı Irmağı Çevresindeki Bezemeli Mezar Taşları**, s. 244-248.

¹⁹ Aslı SAĞIROĞLU ARSLAN, **Develi İlçesindeki Bezemeli Mezar Taşları**, s. 311-314.

²⁰ Beyhan KARAMAĞARALI, **Ahlat Mezartaşları**, Ankara 1992, Resim 85-86.

²¹ Ayşen ALDOĞAN, **Anadolu Kültüründe-Sanatlarında Sembolik El Motifi**, s. 26-35.

²² Ayşen ALDOĞAN, **Anadolu Kültüründe-Sanatlarında Sembolik El Motifi**, s. 26-35.

²³ Hikmet TANYU, **Fatma Anamız (Fadime Anamız) ve El İle İlgili İnançlar Üzerine Kısa Bir Araştırma**, s.39.

²⁴ Ayhan BİLGİLİ, **Akşehir'deki Türk Mimari Eserleri**, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü Yayınlanmamış Lisans Tezi, İstanbul 1985, s.56.

²⁵ Ayşen ALDOĞAN, **Anadolu Kültüründe-Sanatlarında Sembolik El Motifi**, s. 26-35.

²⁶ Timur SİLİ, **Taşların Dili**, s. 220-227.

ellerde taşınacağını da sembolize eder²⁷. Yine Alevilik inancı ve kutsal beşli ile olan bağlantısını kuran araştırmacılar da bulunmaktadır²⁸.

Ancak incelediğimiz örnekler içerisinde günümüze daha yakın tarihli olması nedeniyle, Latin alfabesi ile yazılmış kitabeye sahip olan ve 1967 tarihini veren mezar taşının varlığı ve yöre ileri gelenlerinin ifade etmiş olduğu mezarda yatan kişinin **maharetli olduğu, elinden her işin geldiği, işinde usta olduğu** gibi bilgileri de, bu konuda araştırma yapan diğer bilim adamlarımızın dikkatine sunmakta fayda vardır. Bunun dışında genellikle bayan mezar taşlarında gördüğümüz tarak motifinin burada erkek mezar taşında bulunması, ölen kişinin mesleğinin berberlik olduğunu ve bu meslekte de usta olduğunu ima ettiği gibi düşünceler, tezimizi destekler nitelikte olacaktır.

Iğdır-Karakoyunlu İlçesi'nde yer alan el motifli mezar taşlarının hepsi, baş şahidelere kazıma veya kabartma tekniğinde işlenmişlerdir. Bazen bilekten itibaren işlenen el motifleri, bazen de dirsek hizasından itibaren işlenmiş şekilde karşımıza çıkmaktadır. Genel olarak avuç içlerinin resmedildiği motiflerde, sağ veya sol elin bir arada kullanılmış olmasının manası hakkında herhangi bir görüş yer almamaktadır. Bu konuyu da araştırmacıların dikkatine sunmakta fayda vardır.

²⁷ Timur SİLİ, Taşların Dili, s. 220-227.

²⁸ Ayşen ALDOĞAN, Anadolu Kültüründe-Sanatlarında Sembolik El Motifi, s. 35.

Foto 1 : İğdır – Karakoyunlu Açık Hava Müzesi'nden Görünüm.

Foto 2 : İğdır – Karakoyunlu Açık Hava Müzesi'nden Görünüm.

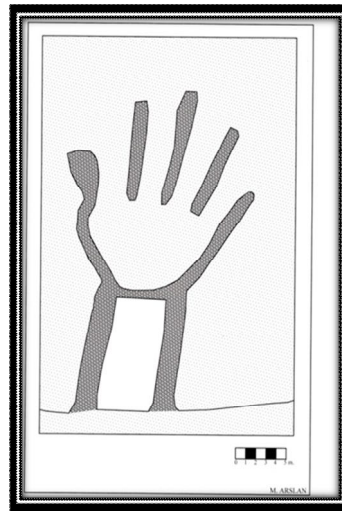
Foto 3 : Mezar Taşının Ön Yüzünde Yer Alan Kitabe.

Foto 4 : Mezar Taşının Arka Yüzünde Yer Alan El Motifi.

Foto 5 : Mezar Taşının Arka Yüzünde Yer Alan El Motifi

Çizim 1 : Mezar Taşının Arka Yüzünde Yer Alan El Motifinin Çizimi

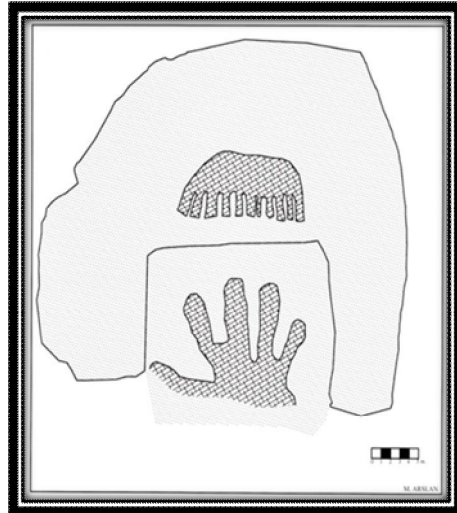
Foto 6 : Mezar Taşının Ön Yüzünde Yer Alan Kitabe

Foto 7 : Mezar Taşının Arka Yüzünde Yer Alan El Motifi

Foto 8 : Mezar Taşının Ön Yüzünde Yer Alan Kitabe

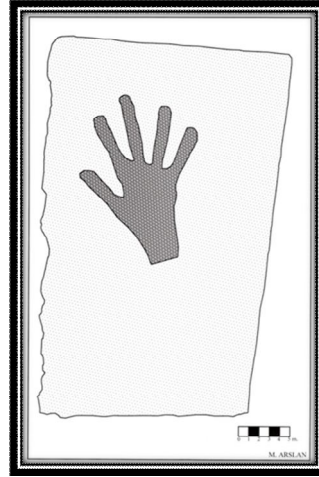
Çizim 2 : Mezar Taşının Arka Yüzünde Yer Alan El ve Tarak Motifinin Çizimi

Foto 9 : Mezar Taşının Arka Yüzünde Yer Alan El ve Tarak Motifi

Foto 10 : Mezar Taşının Ön Yüzünde Yer Alan El Motifi

Çizim 3 : Mezar Taşının Ön Yüzünde Yer Alan El Motifinin Çizimi

Foto 11 : Mezar Taşının Ön Yüzünde Yer Alan Kitabe

Foto 12 : Mezar Taşının Arka Yüzünde Yer Alan El Motifi

Foto 13 : Mezar Taşının Ön Yüzünde Yer Alan Kitabe

Çizim 4 : Mezar Taşının Arka Yüzünde Yer Alan El Motifinin Çizimi

Foto 14 : Mezar Taşının Ön Yüzünde Yer Alan Kitabe

Foto 15 : Mezar Taşının Arka Yüzünde Yer Alan El Motifi

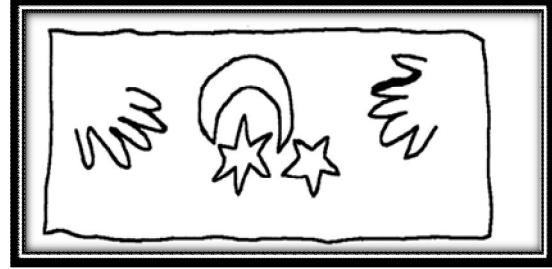
Foto 16 : Mezar Taşının Ön Yüzünde Yer Alan Türkçe Kitabe

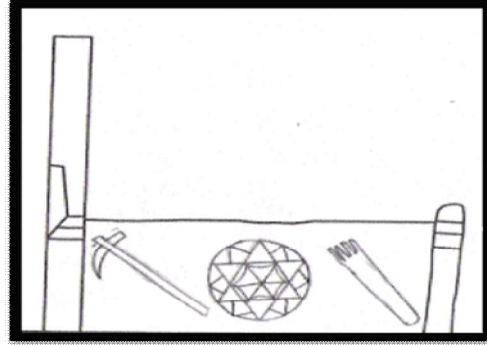
Foto 17 : Mezar Taşının Arka Yüzünde Yer Alan El Motifi

Foto 18-19 : Iğdır – Karakoyunlu'da Yer Alan El Motifli Mezar Taşları

Foto 20 – Çizim 5 : Kayseri – Tomarza / Büyük Söveğen Köyü Mezarlığındaki El Motifli Mezar Taşı ve Çizimi (Aslı SAĞIROĞLU ARSLAN'dan)

Foto 21 – Çizim 6 : Kayseri – Develi / Yukarı Develi Ağalar Mezarlığındaki El (?) Motifli Mezar Taşı ve Çizimi (Aslı SAĞIROĞLU ARSLAN'dan)

KAYNAKÇA

- AKTEMUR – ARSLAN, A. Murat – Muhammet, “Ağrı ve Iğdır Çevrelerindeki Koç-Koyun Heykeli Formlu Mezar Taşları”, **II. Uluslar arası Ağrı Dağı ve Nuh’un Gemisi Sempozyumu (08-10 Ekim 2008)**, Doğubeyazıt 2008.
- ALDOĞAN, Ayşen, “Anadolu Kültüründe-Sanatlarında Sembolik El Motifi”, **II. Battal Gazi ve Araştırma**, **II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri**, C. IV, Ankara 1982, s.55.
- ARSLAN, Aslı SAĞIROĞLU, **Develi İlçesindeki Bezemeli Mezar Taşları**, Kayseri-Develi 2007.
- ARSLAN, Aslı SAĞIROĞLU, **Kayseri Zamantı Irmağı Çevresindeki Bezemeli Mezar Taşları**, Kayseri 2005.
- BANDI, Hans Georg, **Die Steinzeit**, Kürstder Welt 1960.
- BİLGİLİ, Ayhan, **Akşehir’deki Türk Mimari Eserleri**, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü Yayınlanmamış Lisans Tezi, İstanbul 1985.
- ÇAY, Abdülhaluk, **Anadolu’da Türk Damgası**, Ankara, 1983.
- DANIK, Ertuğrul, **Koç ve At Şeklinde Tunceli Mezar Taşları**, Ankara 1990.
- DIYARBEKİRLİ, Nejat, **Hun Sanatı**, İstanbul 1972.
- GÖLPINARLI, Abdülbâki, **Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözler**, İstanbul 1977.
- GÖNÜL, Macide, “Türk Halılarında Sembolik Şekiller”, **Türk Folklor Araştırmaları**, S. 186,
- GÜNDOĞDU, Hamza, “Üzümlü İlçesi ve Çevresindeki Tarihi ve Kültürel Kalıntılar”, **Erzincan-Üzümlü /Cimin**, Erzincan 2004, s.111-132.
- GÜNGÖR, Harun, “Kayseri ve Çevresinde Bazı Mezar Taşları”, **Türk Dünyası Tarih Dergisi**, Ankara 1996, s. 32.
- KARAMAĞARALI, Beyhan, **Ahlat Mezartaşları**, Ankara 1992.
- MELLAART, James, “Çatal Höyük A Neolithic Town in Anatolia”, **Thames and Hudson**, London 1967.
- MELLAART, James, “Excavations at Çatal Höyük, 1962, Second Preliminary Report”, **Anatolian**
- MELLAART, James, **Excavations at Hacilar**, Edinburg 1970.
- ÖZKAN, Haldun, “Erzincan ve Çevresinde Orta Asya Türk Geleneğini Sürdüren Bezemeli Mezar Taşları”, **A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S. XV, Erzurum 2000, s.37-47.
- ÖZKAN, Haldun, “Erzincan-Çayırlı ve Çevresinde Heykel Biçimli Mezar Taşlarından Birkaç Örnek”, **VI. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazı Sonuçları ve Sanat Tarihi Sempozyumu Bildiriler**, (Editörler : M. DENKTAŞ, Y. ÖZBEK, A. Sağiroğlu ARSLAN), Kayseri 2002, s.610-619.

SİLİ, Timur, “Taşların Dili”, **Bilig**, S. II, Ankara 1996, s. 220-227.

SÜMER, Faruk, **Oğuzlar**, Ankara 1972.

ŞEHSUVAROĞLU, N. Bedi, **Eczacılık Tarihi Dersleri**, İstanbul 1970.

TANYU, Hikmet, “Fatma Anamız (Fadime Anamız) ve El İle İlgili İnançlar Üzerine Kısa Bir

UYANIK, Muvaffak, **Petroglyphs of South-Eastern Anatolia**, Graz 1974.